

موضوع:

دین در دنیای مجازی

Religion in virtual world

استاد راهنما:

حجت الاسلام والمسلمین آقای دکتر خیری

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر کرم اللهی

دانشجو:

سمانه خالدی

کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی

چکیده:

بی‌شک ظهور و گسترش فضای مجازی نقش بسزایی در زندگی نوع بشر داشته و دارد. این فضا به طور مستقیم بر کلیه نهادهای جامعه تأثیر گذار است. دین نیز به عنوان یکی از این نهادها از این قاعده مستثنی نبوده و در اثر پیدایش و رشد فضای مجازی دستخوش تحولاتی شده که به راستی غیر قابل انکار است.

در این تحقیق به توصیف قابلیت‌های فضای مجازی پرداخته شد. روش پژوهش حاضر بر اساس مطالعه اسنادی است بدین معنا که با استفاده از آرای اندیشمندان مختلف در این زمینه به بررسی رابطه دین و دنیای مجازی پرداختیم. در فصل دوم چارچوب مفهومی تحقیق حاضر را بیان کردیم که در آن مفاهیم اصلی ما یعنی دین و اینترنت توضیح داده شده و سپس سه رویکرد ابزارگرایانه، ذات‌گرایانه و متعامل را تشریح نمودیم. در پژوهش حاضر با استفاده از رویکرد تعاملی این پیش فرض را داریم که دین و دنیای مجازی اینترنت در یک ارتباط دو سویه با یکدیگر در تعامل است. حاصل این تعامل آن است که دین با فضای اینترنت به دو صورت در تعامل است، اگر دین از اینترنت به عنوان ابزار استفاده کند حاصل آن تبلیغ ادیان و مذاهب سنتی و اطلاع‌یابی مخاطبان اینترنت از مباحث و متون دینی و اطلاع‌یابی در مورد ادیان واقعی است. دین همچنین می‌تواند از اینترنت به عنوان محیط استفاده کند که حاصل آن دین اینترنتی (مجازی) خواهد بود. دین اینترنتی سبب پدیدار شدن، زیارتگاه و معابد مجازی زیارت مجازی، آئین مجازی و تجارب نوین دینی در اینترنت خواهد شد. با استفاده از آراء اندیشمندان به توصیف هر یک از این ابعاد پرداخته‌ایم.

در فصل سوم نتایج حاصل از این تعامل دوسویه بیان گردید بدین معنا که با شناخت قابلیت‌های فضای مجازی، نحوه تبلیغ دین در اینترنت و آسیبها و آفتهای فضای مجازی مورد بررسی قرار گرفت.

کلید واژه‌ها: دنیای مجازی، دین مجازی، جماعت مجازی، آئین‌های مجازی

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات	۱
۱-۱. مقدمه:	۲
۲-۱. بیان مسأله	۵
۳-۱. سؤال تحقیق	۷
۴-۱. اهمیت موضوع و ضرورت تحقیق	۸
۵-۱. اهداف تحقیق	۱۰
۶-۱. پیشینه تحقیق	۱۰
۷-۱. روش و ابزار گردآوری اطلاعات	۱۵
فصل دوم: چارچوب مفهومی	۱۷
۱-۲. مقدمه	۱۸
۲-۲. چهارچوب مفهومی	۱۹
۱-۲-۲. دین	۱۹
۲-۲-۲. اینترنت	۲۳
۳-۲-۲. ارتباط دین و دنیای مجازی	۲۶
۱-۳-۲-۲. دیدگاه‌های ابزار گرایانه	۲۶
۲-۳-۲-۲. دیدگاه ذات‌گرایانه	۲۷
۳-۳-۲-۲. دیدگاه متعامل	۲۷
فصل سوم: تعامل دین و دنیای مجازی	۳۰
۱-۳. قابلیت‌های دنیای مجازی	۳۱
۲-۳. ویژگی‌های فضای مجازی	۳۲
۱-۲-۳. فضای نامحدود	۳۲
۲-۲-۳. انعطاف‌پذیری زمانی	۳۲
۳-۲-۳. تعامل در فضای مجازی	۳۳
۳-۳. اینترنت و دین	۳۵
۴-۳. دین در اینترنت و دین اینترنتی	۳۸
۵-۳. شباهت دین و فضای مجازی	۴۱
۶-۳. دین مجازی	۴۳

۴۴	۷-۳. نقش واسطه‌ای تجارب مذهبی در فضای مجازی
۴۶	۸-۳. جماعت مجازی
۴۹	۹-۳. مناسک مجازی
۴۹	۱-۹-۳. تعریف مناسک (Ritual)
۵۱	۲-۹-۳. مناسک و آئین‌های دینی و غیر دینی
۵۷	۱۰-۳. گفتمان مذهبی و فضای مجازی
۵۹	۱۱-۳. مذهب روی فضای مجازی و در درون فضای مجازی
۶۲	۱۲-۳. تبلیغات در فضای مجازی
۶۴	۱-۱۲-۳. تبلیغات دو سویه و تعاملی
۶۶	۲-۱۲-۳. تبلیغات اقناعی
۷۳	۱۳-۳. آسیب‌های دنیای مجازی
۷۵	۱-۱۳-۳. پورنوگرافی در فضای مجازی
۷۹	۲-۱۳-۳. سرقت اینترنتی
۸۳	نتیجه‌گیری
۸۶	فهرست منابع:
۸۶	الف) منابع فارسی
۹۰	ب) منابع انگلیسی

فصل اول:

کلیات

۱-۱. مقدمه:

در قرن بیست و یکم، زندگی مذهبی بطور فزاینده ای از کلیساها و مساجد به سمت اینترنت در حرکت است. امروزه هرکسی می‌تواند در جستجوی عقاید و اظهارات دینی در اینترنت باشد، بدون آنکه نیاز به مکان فیزیکی خاص و صرف هزینه زیادی باشد. عصر دیجیتالی، امکان عبادت مجازی، نیایش سایبر و جستجو در مورد آئین‌های دینی جدید را برای همه افراد در سراسر جهان فراهم ساخته است و در عین حال تعداد جنبشهای جدید دینی در فضای مجازی روز به روز گسترش می‌یابد. از طرفی دین به نوعی منعکس کننده یک ارتباط با عالم «غیرمادی» است؛ گذری از «جهان عینی فیزیکی» به «جهان ذهنی متافیزیکی» و یا در مرحله معرفتهای اجتماعی، گذری معکوس از جهان متافیزیک به جهان فیزیکی دارد و در واقع توجهی به سطوح دیگری از واقعیت‌های اجتماعی است.

پتريک مکسول (۲۰۰۲) معتقد است که دین در ذات خود، یک مقوله مجازی است؛ به این معنا که ریشه دین به یک امر «فرا تجربی» و یا «غیرمادی» مرتبط می‌شود که فرد را با روح، معنویت، خدا و قلمروهای «فراطبیعی» مرتبط می‌کند. بنابراین در تعامل افراد با فضای مجازی نوعی انس گرفتن با «امر آن جهانی» و انتقال به جهان دیگر رخ می‌دهد، جهان دیگری که از خصیصه‌های جهان مادی عینی برخوردار نیست و سطح دیگری از جهان را وارد حوزه تجربه انسانی می‌کند (عاملی، ۱۳۸۶: ۲۷۴)

مکسول همچنین معتقد است که فضای مجازی یک فضای پست مدرن محسوب می‌شود و نوعی تعامل معکوس با جهان واقعی برقرار می‌کند. بنابراین دینی که در رسانه‌های جدید به صورت مجموعه اعتقادات و مناسک مبتنی بر آن به مخاطب معرفی می‌شود، از ویژگیهای رسانه تأثیر

پذیرفته و با آموزش‌ها و مناسک دینی که فرد با حضور فیزیکی در مجامع دینی دریافت می‌کند، متفاوت می‌شود. از این رو، دین به عنوان یکی از بنیادی‌ترین نهادهای اجتماعی، در معرض چالشها و تحولات ناشی از گسترش فضای مجازی قرار گرفته است.

نکته دیگر آنکه فضای مجازی، خود ضرورتاً دینی نیست ولی گاه افراد و سازمانهایی از آن به عنوان ابزاری برای پیشبرد و ارائه اعتقادات دینی و حتی آئین‌های جدید استفاده می‌نمایند.

گسترش فضای مجازی از جمله اینترنت و شبکه‌های ارتباطات کامپیوتری موجب تحولات شگرفی در تکنولوژی ارتباطات شده است. جماعت‌های دینی سنتی اکنون در جماعت‌های مجازی دینی با مرزهای کاملاً باز حضور می‌یابند و لذا امکان تبادل هرچه بیشتر اطلاعات و پیام‌های دینی، دیوارهای فاصله میان گرایش‌های مختلف دینی را از میان برداشته است. با گسترش اینترنت به درون خانه‌ها هم اکنون با روشن کردن کامپیوتر، امکان داشتن تجربه دینی و شرکت در نیایش‌های همه ادیان و گروه‌های مذهبی در این شبکه بوجود آمده است. برای وضوح این مطلب کافی است، به آمارسایتهای دینی در اینترنت نگاهی داشته باشیم. در حال حاضر در حدود یک میلیون سایت مذهبی از انواع گوناگون در اینترنت وجود دارد که هدف آنها نشر معنویت و ایمان مذهبی میان مؤمنان و معتقدان است. نهادها، گروه‌ها و افراد مختلف با ارائه اطلاعات مذهبی به صورت متن، صدا و تصویر به تبلیغ ارزش‌های مورد نظرشان برای جویندگان مذهب می‌پردازند. به جرأت می‌توان گفت که هیچ گروه یا فرقه‌ای نیست که در اینترنت، سایت مخصوص به خود را نداشته باشد.

مسئله این است که این تعداد سایت و قابلیت‌هایی که در اینترنت پدید آمده است چه تأثیراتی را در کنش‌های دینی جوامع گذاشته است. به سخن دیگر، موضوع مورد بحث در پژوهش حاضر این

است که نحوه حضور و ظهور دین در اینترنت چگونه است و همینطور چه چالشها و تشابهاتی بین دین ارائه شده در دنیای مجازی اینترنت و دین جهان واقعی وجود دارد. در پژوهش حاضر از آرای اندیشمندان در توصیف تعامل دین و دنیای مجازی اینترنت و تشریح ابعاد مختلف این موضوع همچون مذهب سایبرنتیکی، جماعت مجازی، تجربه دینی در فضای مجازی و... استفاده خواهد شد.

۲-۱. بیان مسأله

پیدایی و گسترش ارتباطات مجازی، یکی از دستاوردهای تکنولوژیکی-ارتباطی جدید است که موجب دگرگونی در تعاملات اجتماعی شده است. در دنیای مجازی و ارتباطی جدید، عامل زمان و مکان کمرنگ شده است و جهان جدیدی به موازات جهان واقعی پدید آمده است که جهان بی مرز یا فضای مجازی قلمداد می‌شود. گسترش روزافزون تکنولوژی‌های جدید ارتباطات در سالهای اخیر، تمام جنبه‌های فرهنگ و حیات اجتماعی را با چالش روبرو کرده است. در این میان تحولات اجتماع و گروه‌های انسانی نیز از این امر مستثنی نشدند. گروه‌های دارای مرزهای سخت سنتی، جای خود را به گروه‌های مجازی با مرزهای منعطف داده اند و به همین دلیل امکان مبادله هر چه بیشتر اطلاعات و پیام‌ها، منجر به کاهش و در مواردی حذف فاصله میان گروه‌های مختلف شده است.

از منظر سخت افزارهای ارتباطی، تعداد سایت‌ها و تکنولوژی‌های وابسته به آنها نیز در حال گسترش است و این امر ردپای خود را در تمام حوزه‌های زندگی بشری بر جا گذاشته است. این فضا، بحث‌های متعددی را بر سر آثار فردی و اجتماعی آن در پی داشته است که یکی از آنها تأثیر بر روی دین است. صاحب‌نظران و اندیشمندان متعددی در مورد تأثیر فضای مجازی بر روی دین بحث کرده اند. فضای مجازی به زعم عده ای از متفکران قلمرو گسترده ای است که شامل اینترنت نیز می‌شود. پدیده اینترنت نیز که یکی از دستاوردهای جهانی شدن است تأثیرات شگرفی بر ابعاد زندگی انسانها از جمله اعتقادات دینی افراد داشته است.

از جمله اندیشمندانی که تأثیر این پدیده بر روی دین را مورد بررسی قرار داده است «اینونویاتاکا» است.

«اینونویاتاکا در مقاله ای با عنوان گشتارهای مذهبی در عصر اطلاعات، به بررسی جنبه‌های

مختلف چنین مسأله ای پرداخته و می‌نویسد: دوران معروف به عصر اطلاعات به تدریج

تأثیر خود را بر حوزه دین می‌گستراند، بدین معنی که به حوزه روشهایی که ادیان و مذاهب

در آموزش، تبلیغ دین و روشهای اعتقادی به کار می‌برند وارد می‌شوند. اکنون برای هر دین

و مذهبی این امکان وجود دارد که فراسوی مرزهای ملی اشاعه یابد.» (معتمدی، ۱۳۸۵: ۹)

در دیدگاه ارسطویی نیز، فناوری فاقد معنایی ذاتی تلقی می‌شود و دین می‌تواند به خوبی وظیفه

معنابخشی و هدایت فناوری را بر عهده بگیرد.

دیدگاه ارسطویی معتقد است که ما ابتدا دنیای ذهنی خویش را از طریق نمادسازی به وجود

می‌آوریم و سپس از دنیای مصنوع خود به برقراری ارتباط با دیگران می‌پردازیم. بنابراین وی

توانایی جهان بینی‌ها در معنا دادن به جهان فناورانه کنونی را نفی می‌کند.

دیدگاه دیگری وجود دارد که به دیدگاه متعامل معروف است. در این دیدگاه در عین حال که

برای فناوری ارزش ذاتی قائل است ارتباط آن با پدیده‌های مختلف جامعه بشری از جمله دین را

یک ارتباط دو سویه و تقابلی می‌داند، بدین معنا که فضای مجازی هم می‌تواند به عنوان ابزاری در

اختیار ادیان برای تبلیغ و گسترش ادیان موجود باشد و هم به عنوان محیط جدیدی به تغییر ادیان

و تولید ادیان و فرقه‌های جدید دینی منجر شود. دین به نحو چشمگیری در شبکه جهانی و در

میان انبوهی از گروه های خبری و اتاق های چت حضور دارد. تمام ادیان بزرگ، صدها کلیسا،

جنبش های دینی جدید، میلیون هاصفحه وب که توسط مؤمنان تهیه شده است، معلمان دینی،

شمنها و.... به گونه ای در این شبکه خود را عرضه می کنند.

افزون بر این، خود اینترنت مذاهب خاص خود را تولید می کند از سایت های معنویت مجازی گرفته تا کلیساهای مجازی و ادیان کاملاً آن لاین.

فضای مجازی، فرصت ها و نیز چالش های جدیدی را برای تمام جوانب پژوهش در حوزه دین فراهم می کند. افزون بر این، اینترنت به عنوان ابزاری تبلیغی، ویژگی های منحصر به فردی را انتقال می دهد که دین ورزی افراد را کاملاً دگرگون می کند. اگرچه نباید درباره میزان و شدت تأثیر فضای مجازی در حوزه های معنوی و متافیزیکی اغراق کرد و باید قدرت و شیوه های نفوذ هر دو طرف را در نظر گرفت، اما این نکته نیز گفتنی است که امروزه اطلاع رسانی در حوزه دین نیز گویی مانند فرآورده های معنوی دیگر، به عنوان تابعی از گسترش قدرتمندانه فناوری مطرح است؛ بنابراین، دینداران و هواخواهان معنویت نیز ناگزیر از اقبال تام و تمام به این رسانه اند.

با دیدگاه های متعددی که در مورد رابطه تکنولوژی فضای مجازی و دین وجود دارد، در پی آن هستیم تا با شناسایی هرچه بیشتر فضای مجازی و قابلیت های آن همچنین تعامل بین دین و فضای مجازی اینترنت را با استفاده از آراء صاحب نظران مورد بررسی قرار دهیم.

۱-۳. سؤال تحقیق

تحقیق حاضر درصدد است تا تأثیر اینترنت بر روی دین را از منظر اندیشمندان توصیف کند لذا سؤال اصلی پژوهش اینگونه خواهد بود:

از دیدگاه اندیشمندان، دنیای مجازی اینترنت بآیین چه تعاملی خواهد داشت؟

سوالات فرعی تحقیق حاضر به این ترتیب است:

چه تفاوت هایی بین دین مجازی و دین واقعی وجود دارد؟

اشکال مختلف حضور دین در فضای مجازی به چه صورت هستند؟

۴-۱. اهمیت موضوع و ضرورت تحقیق

آغاز دهه ۹۰ میلادی، آغاز حرکت ایران برای پیوستن به خیل کشورهای متصل به شبکه جهانی اینترنت است. از آن زمان تاکنون، شتاب اعجاب آور و رشد تصاعدی شبکه‌های کامپیوتری و استفاده از اینترنت، آشکارا نشان دهنده تأثیرات شگرف این پدیده بر ابعاد مختلف زندگی افراد است. دنیای مجازی به نوعی دنیای موازی با جهان واقعی است و هر آنچه در دنیای واقعی هست به خوبی در جهان مجازی نیز قابل انعکاس است.

در جامعه کنونی ایران، امکان دسترسی به فضای مجازی اینترنت تقریباً برای اکثر افراد جامعه، فارغ از هر سن و جنسی فراهم شده است و هر روزه میزان تعامل افراد با این فن آوری ارتباطی و اطلاعاتی، بیشتر و بیشتر می‌شود. اینترنت یکی از مهمترین لوازم زندگی روزمره ما شده است که بدون هیچ مانع و محدودیتی مرزهای جغرافیایی را در نوردیده و از مهمترین راه‌های کسب آگاهی و اطلاعات و از فراگیرترین، عمومی‌ترین و غنی‌ترین منابع معرفتی بشر به شمار می‌روند. بر این اساس زندگی روزمره در ارتباطی پیوسته با پدیده اینترنت است و از آنجا که شتاب اعجاب آور و رشد تصاعدی تعاملات اینترنت، روز با روز در حال افزایش است تحقیق در آثار و پیامدهای احتمالی این ارابه نافرمان و پر شتاب، به تعبیر گیدنز، نه تنها شرط عقل بلکه کمترین کار برای آمادگی و اتخاذ هر تمهید لازم است. یکی از موضوعاتی که امروزه راه خود را در وسایل ارتباط جمعی به ویژه اینترنت باز نموده است، دین است. حضور دین در اینترنت همواره با فراز و نشیبهای متعددی همراه بوده است که دلیل آن فرهنگهای متکثر و متنوع جوامع بوده است. در برخی فرهنگها از موضوع امکان حضور دین در رسانه‌های مدرن و فضای مجازی با موضع مقاومت و ایجاد موانع برخورد می‌کردند و برخی دیگر از فضای مجازی به عنوان جایگاهی

برای تبلور و ظهور انواع دینهای رایج و ادیان نوپدید بهره می‌جستند. گذشت زمان نشان داد که نه تنها دین و تکنولوژی جدید اینترنت با هم ناسازگاری ندارند، بلکه دین نیاز واقعی انسان‌هاست که آنها در هر گوشه‌ای از زندگی آن را جستجو می‌کنند. برخی از صاحبان دیدگاه‌های لیبرال ارتباطات نیز معتقد بودند که دینداران نیز بخش مهمی از جامعه هستند و فضای مجازی اینترنت باید امکان بیان رسانه‌ای دین آنها را فراهم سازد و از طرفی مخاطبان زیادی وجود دارند که به دنبال عقاید دینی و دین مورد علاقه در فضای مجازی هستند و حتی اینکه فضای اینترنت، امکان آن را پدید می‌آورد تا تأمل دوباره‌ای در ایده‌های مذهبی ایجاد شود و افراد به موجب آن منطق جدیدی را نسبت به آموزه‌های سنتی و قواعد و رسوم دینی جامعه خود درخواست نمایند.

بنابراین پیدایش و گسترش تعاملات دین و فضای مجازی اینترنت، عاملی در جهت بسط و گسترش انواع دین، تجربیات دینی و... در جوامع می‌شود. در پی این تأثیر، از طرفی انتظار می‌رود فرصت بیشتری برای تبلیغ انواع ادیان پدید آید و از طرف دیگر مرزهای سنتی و سختی که میان ادیان و مذاهب وجود داشته، با امکان ارتباطهای گسترده‌تر اینترنتی، سست تر شده و گرایش به ادیان نوپدید ایجاد شود. وقتی مفاهیم دینی در رسانه‌ای چون اینترنت مطرح می‌شود، ما با دو اصطلاح جدید روبرو می‌شویم دین اینترنتی و دین در اینترنت، بنابراین ضروری است که با بررسی دقیق شرایط و ویژگیهایی را که این آموزه‌ها در مواجهه با اینترنت دارند در پی سازوکارهای بهره‌گیری حداکثری از قابلیت‌های فضای مجازی برای تبلیغ دین مبین اسلام باشیم. از این رو تحقیق در آثار و پیامدهای احتمالی دین در فضای مجازی اینترنت قابل تأمل است و ضروری به نظر می‌رسد.

۵-۱. اهداف تحقیق

اهداف پژوهش حاضر عبارتند از:

- شناسایی فضای مجازی و توصیف قابلیت‌های آن

- توصیف تأثیرات اینترنت بر روی دین از منظر اندیشمندان

۶-۱. پیشینه تحقیق

در بررسی پیشینه پژوهشی موضوع مشخص شد که اهتمام ویژه‌ای نسبت به بررسی ویژگی‌های اینترنت، ظرفیتهای ارتباطی آن و تأثیر تعاملات اجتماعی کنشگران در دنیای مجازی بر شبکه‌های ارتباطی آنها صورت گرفته است. همچنین مطالعاتی نیز در خصوص تعامل بین دین و رسانه بطور کلی صورت گرفته است. اما تحقیقاتی که به طور خاص، به موضوع تعامل بین دین و دنیای مجازی پرداخته باشند، بسیار نادر بوده است. در ادامه چند تحقیق را که به موضوع حاضر نزدیک تر هستند، بیان می‌کنیم.

آقای کرم‌اللهی (۱۳۸۷) در تحقیقی پیمایشی، رابطه بین استفاده از اینترنت و دینداری جوانان را مورد بررسی قرار داده است. سطح نظری رساله مذکور، مشتمل بر دو بحث نظری عمده است. ابتدا در حوزه جامعه‌شناسی ارتباطات، پس از گونه‌شناسی دیدگاه‌های نظری مطروحه در باب آثار رسانه‌ها، برخی از مهمترین نظریات به صورت انتقادی، مطرح شدند. سپس دیدگاه‌های مربوط به آثار و ویژگی‌های اینترنت را مورد بررسی قرار دادند. سپس ضمن گشودن بحث‌های دین‌داری، مطرح‌ترین مدل‌های سنجش دین‌داری را مورد ارزیابی انتقادی قرار دادند و در نهایت مدل پیشنهادی خود از سنجش دین‌داری را ارائه دادند. در چارچوب نظری تحقیق مذکور با تلفیق و بهره‌گیری از «نظریه عمل» پیر بوردیو، سازوکار عملی پیوند دهنده میزان و چگونگی استفاده از

اینترنت با میزان الزام به ابعاد و نشانه‌های دین داری ارائه شد. جمعیت آماری این تحقیق، شامل تعدادی از دانشجویان دانشگاه‌های قم بودند. مهمترین نتایج تجربی تحقیق ذکر شده از این قرار بود:

«تفاوت معناداری بین کاربران و غیر کاربران از حیث «شدت اعتقادات دینی»، «میزان مراعات ظاهر شرعی» و «مشارکت در امور دینی» وجود دارد. در باب سایر ابعاد و نشانه‌های دین داری تفاوتها معنادار نیست.» (کرم اللهی، ۱۳۸۷: ۱)

دیگر تحقیق انجام شده در این ارتباط نیز مربوط به عباس قادی می‌باشد. ایشان در تحقیقی پیمایشی رابطه استفاده از اینترنت و هویت دینی کاربران اینترنت را بررسی کرده است. وی ضمن تعریف هویت دینی به عنوان «تعریف شخص از خود بر اساس داشتن تعلق نسبت به دینی خاص به همراه ملاحظات ارزشی و احساسی مترتب بر آن» (قادی، ۱۳۸۶: ۶) کوشید تا ضمن مرور فضای مفهومی موضوع، از نظریات «استفاده و خشنودی» و «ساخت یابی گیدنز» و همچنین «نظریه کاشت یا پرورش» برای تبیین پدیده مذکور استفاده کند. وی معتقد است اینترنت به دلیل برخورداری از ویژگیهایی نظیر: بی مکانی، فرازمانی، عدم محدودیت به قوانین مدنی متکی بر دولت - ملتها، قابل دسترس بودن به طور همزمان، برخورداری از فضاهاى فرهنگى، اعتقادى، اقتصادى و سیاسى جدید و خصوصاً داشتن پویایی و آزادی عمل کاربران در استفاده از آن، توانسته روز به روز مخاطبان بیشتری به خود جذب کند و لذا هریک از این مخاطبان نیز با استفاده‌های خاصی که از این رسانه می‌کنند تحت تأثیر آن قرار می‌گیرند. نگارنده تحقیق مذکور معتقد است که در فرایند تأثیر پذیری کاربران در استفاده از اینترنت عوامل و فاکتورهای نقش دارند که در ذیل به اختصار به آنها اشاره می‌شود:

۱- افراد بر اساس نظریه جدید استفاده و خشنودی بر اساس بافت اجتماعی خود، انگیزه‌ها و اهداف متفاوتی را در استفاده از اینترنت دنبال می‌کنند و بر این اساس، بازخوردهای متفاوتی از ارتباط خود با اینترنت گرفته و آنها را در ارزشها، احساسات و شناخته‌های خود اعمال می‌کنند. بنابراین هرچه اهداف و انگیزه‌های کاربران در استفاده از اینترنت، ابزاری و جهت مند باشد، بیشتر احتمال دارد که هویت دینی آنها بازتابی باشد. برعکس، هرچه اهداف و انگیزه‌های کاربران در استفاده از اینترنت، عادتی و غیر جهت مند باشد، احتمال سنتی بودن هویت دینی فرد بیشتر است.

۲- با استفاده از نظریه ساخت یابی گیدنز می‌توان استنباط کرد که اینترنت محصول و مخلوق کنش معنادار کنشگران انسانی بوده و آنها چنین محیطی را خلق کرده اند. اما این محیط پس از شکل گرفتن، محدودیتهایی را بر عاملان اعمال می‌کند. افراد در رویارویی با اینترنت برخلاف سایر رسانه‌های متعارف صرفاً در رده تولید کننده یا مصرف کننده قرار نمی‌گیرند؛ بلکه می‌توانند در صورت تمایل به طور همزمان این دو قشر را داشته باشند و در آن به تولید و بازتولید پردازند. اما افراد در برخورد با این ساختار، میزان فعالیت و مشارکت متفاوتی دارند. هرچه افراد در مواجهه با اینترنت، فعالیت و مشارکت بیشتری داشته باشند و هرچه این فعالیت بازتابانه تر باشد، سهم آنها در تولید معنا بیشتر و در نتیجه احتمال بازتابی بودن هویت دینی شان بیشتر خواهد بود. در مقابل هرچه فعالیت و مشارکت کاربران در مواجهه با اینترنت، کمتر و غیر بازتابانه تر باشد، در بازتولید معنا سهم کمتری داشته و بنابر این اثر کمتری از اینترنت گرفته و ممکن است هویت دینی شان سنتی تر باقی بماند.

۳- بر اساس نظریه کاشت یا پرورش استنباط شده که میزان، مدت، نوع مواجهه و واقعی تلقی کردن محتوای سایتهای اینترنتی بر هویت دینی فرد مؤثر است. بنابراین هرچه میزان و مدت

مواجهه افزایش یابد و هرچه فرد محتوای مواجهه را واقعی تلقی کند، بیشتر احتمال دارد که هویت دینی بازتابی داشته باشد. برعکس هرچه میزان و مدت مواجهه کاهش یابد و هرچه فرد محتوای مواجهه را غیرواقعی تلقی کند، بیشتر احتمال دارد که هویت دینی سنتی داشته باشد. همچنین با توجه به متغیر نوع مواجهه، هرچه فرد بیشتر در معرض محتوای سایتهای خبری، علمی و آموزشی باشد، بیشتر از رابطه با اینترنت در جهت بازبینی هویت دینی خود سود جسته و در نتیجه احتمال دارد که هویت دینی بازتابی داشته باشد. برعکس، هرچه فرد بیشتر در معرض سایتهای تفریحی و سرگرمی باشد، کمتر از رابطه ی خود با اینترنت در جهت بازبینی هویت دینی خود سود جسته و لذا احتمال دارد که هویت دینی سنتی داشته باشند. در عین حال، میزان تأثیر پذیری کاربران در استفاده از اینترنت، با توجه به متن اجتماعی و شرایط فرهنگی که فرد در آن زندگی می کند، متفاوت خواهد بود. جمعیت آماری تحقیق شامل عده ای از کاربران بالای پانزده سال شهر تهران بوده اند. نتایج این پژوهش آماری نشان داد که متغیرهای مدت استفاده، نوع استفاده، انگیزه و هدف استفاده، مشارکت و فعال بودن کاربران در استفاده از اینترنت، واقعی تلقی کردن محتوای سایتهای اینترنتی از سوی کاربران، پایگاه اقتصادی - اجتماعی و میزان تحصیلات کاربران، بر هویت دینی تأثیرگذار بودند.

تحقیق دیگری که تنها به یک بخش از موضوع پژوهش حاضر مرتبط است «تأثیر فضای سایبرنتیک بر هویت اجتماعی» است. بهزاد دوران (۱۳۸۱) در رساله دکتری خود این سؤال را مطرح می کند که آیا تعامل از طریق ارتباطات سایبرنتیک، هویت اجتماعی طرفین تعامل را متأثر می سازد؟ وی تأثیر فضای سایبرنتیک بر هویت اجتماعی را تحت سه بخش هویت خانوادگی، هویت همالان و هویت ملی، مورد بررسی قرار می دهد. محقق در این طرح می کوشد تا تعریف